

LÄNSSTYRELSEN
ÄLVSBORGS LÄN
Kulturmiljöenheten
Thomas Engel
Tel 0521/70226

BESLUT
1990-11-26

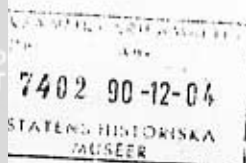
221-108-90

Delgkvitto

Kopia till
Pärmen
Kulturmiljöenheten
Fastregmynd
efter laga kraft
Nordiska museet
Kulturnämnden
i Lerum
Länsmuseet
Raä + delgkv
Byndn efter laga
kraft
Förtroende-
mannastyrelsen
Hillefors museiför
Pressen

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

Byggnadsminnesförklaring jämlikt lagen om kulturminnen (1988:950) av Hillefors grynkvarn på fastigheten Hunstugan 1:109 och 1:110 (tidigare fast beteckn 1:5 och 1:7) i Lerums socken och kommun

Styrelsen för Hillefors grynkvarns museiförening ansökte den 9 maj 1988 om att Hillefors grynkvarn skall förklaras för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelade samma dag inskrivningsmyndigheten vid Alingsås tingsrätt och byggnadsnämnden i Lerum att fråga om byggnadsminnesförklaring väckts. Byggnadsnämnden yttrade sig den 22 juni 1988 och tillstyrkte en byggnadsminnesförklaring av hela anläggningen.

Ärendet remitterades till länsmuseet för en kulturhistorisk utredning och värdering, som tillika med förslag till skyddsföreskrifter inkom den 13 juni 1990.

Lerums kommun som ägare till fastigheterna har i skrivelse från fastighetskontoret den 11 september 1990 godtagit skyddsföreskrifterna med en smärre justering av skyddsområdet.

Anläggningen omfattar en kvarnbyggnad där man tillverkat havregryn, ett turbinhus med sump och ränna samt en fd såg och fd benstamp. Närmare data om anläggningen framgår av bilaga 1.

Byggnaderna är ur kulturhistorisk synpunkt synnerligen märkliga och har väl bevarat egenarten hos äldre svensk industriarkitektur.

Postadress	Besöksadress	Telefon	Postgiro
Länsstyrelsen i Älvsborgs län	Drottninggatan 2	0521-700 00	3 51 85-8
Kulturmiljöenheten		Telefax	
462 82 VÄNERSBORG		0521-701 15	

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1 § kulturminneslagen ovannämnda byggnader på Hunstugan 1:109 och 1:110 för byggnadsminne.

Länsstyrelsen meddelar enligt 3 kap 2 § samma lag följande skyddsföreskrifter:

- * Byggnaderna får ej rivras eller flyttas.
- * Byggnaderna får till sitt yttre inte byggas om eller förändras.
- * Byggnadernas inre vad gäller rumsindelning, fast inredning och maskinell utrustning får inte ändras eller tas bort.
- * Underhållsåtgärder som berör byggnadernas exteriör samt skorsten liksom underhåll av inredning och maskiner skall utföras på ett sådant sätt att byggnadernas kulturhistoriska värde inte minskar.
- * Det till byggnaderna hörande området (markerat på bilaga 2) får ej utan länsstyrelsens samtycke bli föremål för ytterligare bebyggelse eller annan väsentlig förändring

Om ändring av byggnadsminne, i strid mot meddelade skyddsföreskrifter, befinnes nödvändigt för att byggnaden skall vara till nytta eller om sådan ändring eljest kan anses vara påkallad av särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § kulturminneslagen meddela tillstånd härtill.

Hur man överklagar framgår av formulär 9 (bilaga).

Beslut i ärendet har fattats av länsstyrelsens styrelse. I styrelsens beslut har deltagit landshövdingen samt ledamöterna Arne Bengtsson, Mauritz Björnberg, Eskil Jinnegård, Ingvar Karlsson, Maj-Britt Magnusson, Elisabeth Nygren, Per-Åke Olsson och Jan Öhman. I den slutliga handläggningen har deltagit länsrådet Åkerlund, bitr länsantikvarien Engel, föredragande, länsantikvarien Åkerström samt företrädare för planenheten och juridiska enheten.

Göte Fridh

Thomas Engel

Bilagor

- 1 Beskrivning av byggnadsminnet
- 2 Karta med gräns för byggnadsminnesområde
- 3 Hur man överklagar

BILAGA 1

Kort historik över Hillefors grynkvarn, Lerums socken och kommun. Bilaga till beslut om byggnadsminnesförklaring.

Hillefors grynkvarn är belägen invid Säveåns norra strand i Stenkullen. Anläggningen omfattar en grynkvarn, där man tillverkat havregryn, träränna och turbinhus, en f d såg och en f d benstamp. Kvarnverksamheten har bedrivits sedan 1800-talets slut men de nuvarande byggnaderna stammar i huvudsak från 1913 då verksamheten återuppfördes efter brand. Själva kvarnbyggnaden är utformad i tegel medan ränna, såg och benstamp är byggda i trä.

Så länge kvarnen varit i drift (kontinuerligt fram till 1986) har all verksamhet drivits med vattenkraft. Såväl vattenränna, turbiner som trækugghjul och drivremmar är bevarade intakt. Inne i kvarnen finns också all utrustning kvar.

Hillefors grynkvarn illustrerar på ett bra sätt industrialismens genombrott i Sverige. Anläggningen är ett exempel på en kvarntyp som under lång tid haft stor betydelse, men som genom rationaliseringar idag närmast försvunnit. Den är den största och mest betydande av kommunens olika kvarnar. Ur byggnadsteknisk synvinkel är kvarnen värdefull genom sin funktionella uppbyggnad, sin anpassning till vattnet och sitt harmoniska yttre.

Kvarnen vid Hillefors har ett betydande kulturhistoriskt värde från industri-, teknik- arkitekturhistorisk synvinkel. Den välbehållna kvarnbebyggelsen betyder också mycket för miljökaraktären och landskapsbilden kring Säveån. Miljön ingår i ett större parti av Säveån som är av riksintresse för såväl kulturminnesvården som naturvården.

Historik

Säveån har ett slingrande lopp. På sina ställen flyter den lugnt i breda fåror och på andra håll smalnar den och bildar forsar. Flera partier i ådalgången utnyttjades förr för slätter och bete. Där ån smalnar och bildar forsar finns talrika lämningar från äldre tiders vattenbruk. Flera s k kronokvarnar har sedan 1500-talet funnits vid bl a Knavrafors och Knavraström. Tullkvarnar och sågar fanns också vid Kusebacka, Hede, Gamlebo, Kullen och Ölslanda. Vid Kullen finns dessutom resterna av Sveriges första mekaniska bomullsspinneri, anlagt på 1790-talet.

Hillefors grynkvärn med f d såg och benstamp i Stenkullen är idag den senast nedlagda kvarnen i Sävveån. Kvarnrörelsen började i liten skala 1899 och utökades efter hand för att 1947 vara utbyggd till nuvarande omfattning.

Egentligen startar kvarnens historia redan 1888 i och med att Andreas Andersson fick forsen i Sävveån samt ett markområde avstyckat från Hunstugan. Det första dämnet i ån kom därmed att byggas. År 1894 stod den första riktiga dammbyggnaden klar. Den låg några meter uppströms den nuvarande och hade en fallhöjd på 2.22 m.

Vid ungefär samma tid drev Johan August Andersson en mindre snickerifabrik på platsen. Den lades emellertid ned inom kort.

År 1899 hade Hillefors bytt ägare och den nye, Fridolf Johansson, farfar till den siste brukaren, anlade tillsammans med brodern Karl en vattendriven grynkvärn. I korthet går det till så att havren skalas, rensas och krossas till gryn. De första åren gjordes krossgryn men snart gick man över till ångpreparerade havregryn.

Vid sekelskiftet 1900 hade verksamheten utökats med en såg och en benstamp. Dessa gav sysselsättning när arbetet i kvarnen tröt. I benstampen krossades ben till mjöl för att bl a användas till gödning. Traktens bönder kom till stampen med kreatursben och fick dem stampade till mjöl. När hemslakten förbjöds blev dock stampen omöjlig att driva vidare och verksamheten upphörde på 1930-talet. Sågen togs ur drift 1965.

Åren 1905 och 1909 härjades grynkvärnen av bränder vilka troligen orsakats av gnistbildning från skalningen av havregryn som vid denna tid skedde med kvarnstenar. Kvarnstenarna byttes på 1950-talet mot s k slungskalare.

År 1913 var kvarnen återuppbyggd, denna gång i tegel. Anläggningen har sedan utökats genom tillbyggnad av norra och södra flygeln, 1929 respektive 1940.

År 1923 rasade den gamla kvarndammen vid en stor översvämning. Den återuppbyggdes 1924-25 till sitt nuvarande skick med en fallhöjd på 2,65 m. Den består av en dammbyggnad med tillhörande bro för reglering av dammluckorna.

År 1947 togs den lilla elektriska kraftstationen på Sävveåns södra strand i drift. Den ersatte en station från 1918, det år då samhället försågs med elektrisk energi. Under 1980-talets slut har åtgärder vidtagits för att effektivisera kraftproduktionen.

Fridolf Johansson avled 1954 och efter honom tog sonen Olof Hillefors vid. Denne överlämnade i sin tur kvarnen till sonen Bengt Hillefors 1978, som drev verksamheten till 1986.

År 1988 övergick Hillefors grynkvärn och kraftstation i kommunens ägo. Sedan 1985 finns en museiförening vars syfte är att ta tillvara kvarnens intressen. Föreningen arrenderar kvarnen av kommunen och håller den öppen för besökare. Några gånger per år arrangeras kvarndagar, då man kan få se hela processen igång.

Förteckning över de till kvarnen hörande byggnaderna samt inventarier

Hillefors grynkvärn omfattar idag:

- Kvarnbyggnad med tillhörande skorsten (återuppbyggd efter brand 1910-13 och tillbyggd 1929 och 1940) uppförd i tegel med plåt och lertegeltak.
- Såg byggd i trä med faluröd panel och plåttak.
- Benstamp i trä med faluröd panel och tegeltak.
- Turbinhus uppfört i trä med faluröd panel och tegeltak.
- Vattenränna och en turbinsump av trä.

Tidigare fanns dessutom en liten smedja som lågstrax nedströms benstampen.

Interiört finns det mesta av kvarnens utrustning bevarad. Här följer en förteckning upprättad av Bengt Hillefors.

Fasta maskiner och maskindelar i Hillefors grynkvärn:

Bottenvåningen

- Inkommande axel med remmar och remskivor
- Axel med remskivor hängande i tak
- Remdriven harpa
- Gammal paketeringsvåg
- Säckvåg och vikter
- Fyra remdrivna elevatorer som transporterar havre mellan olika våningsplan
- Hisslänk som löper genom alla våningar

1:a våningen

- Slungskalare
- 3 st skakbord (sorteringsbord)
- I taket hängande axel med remskivor och remmar
- Hammarkvarn (mal ner skal till havrekli)
- Grynverk (valsar, såll, kokapparat, ångrör m m)
- Gammalt rensverk
- Torkanläggning med ångrör och trädetaljer

2:a våningen

- Tre harpor med remskivor och remmar
- Två triörer försedda med plåtar och såll
- I taket hängande axlar med remmar och remskivor

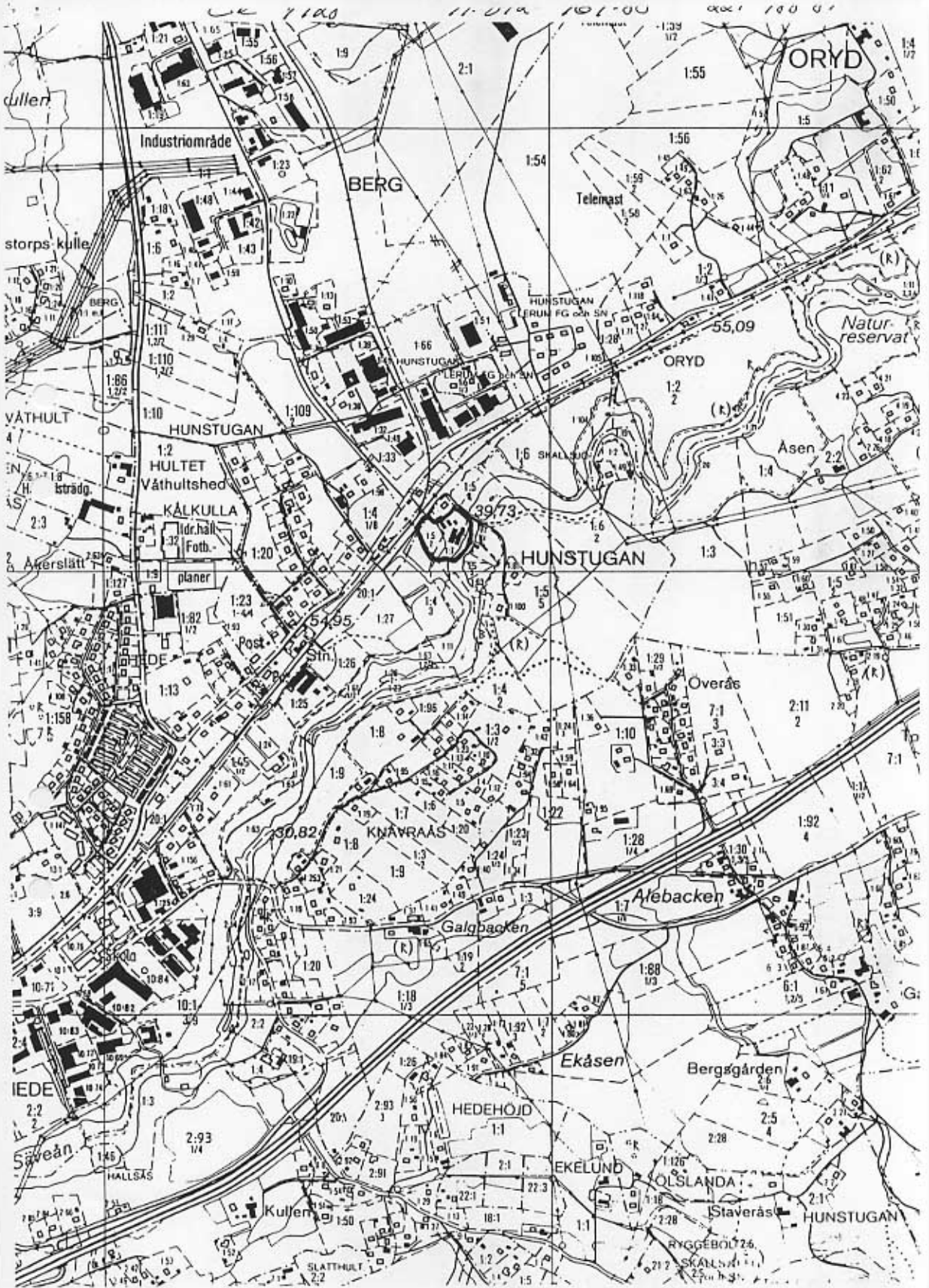
3:e eller översta våningen

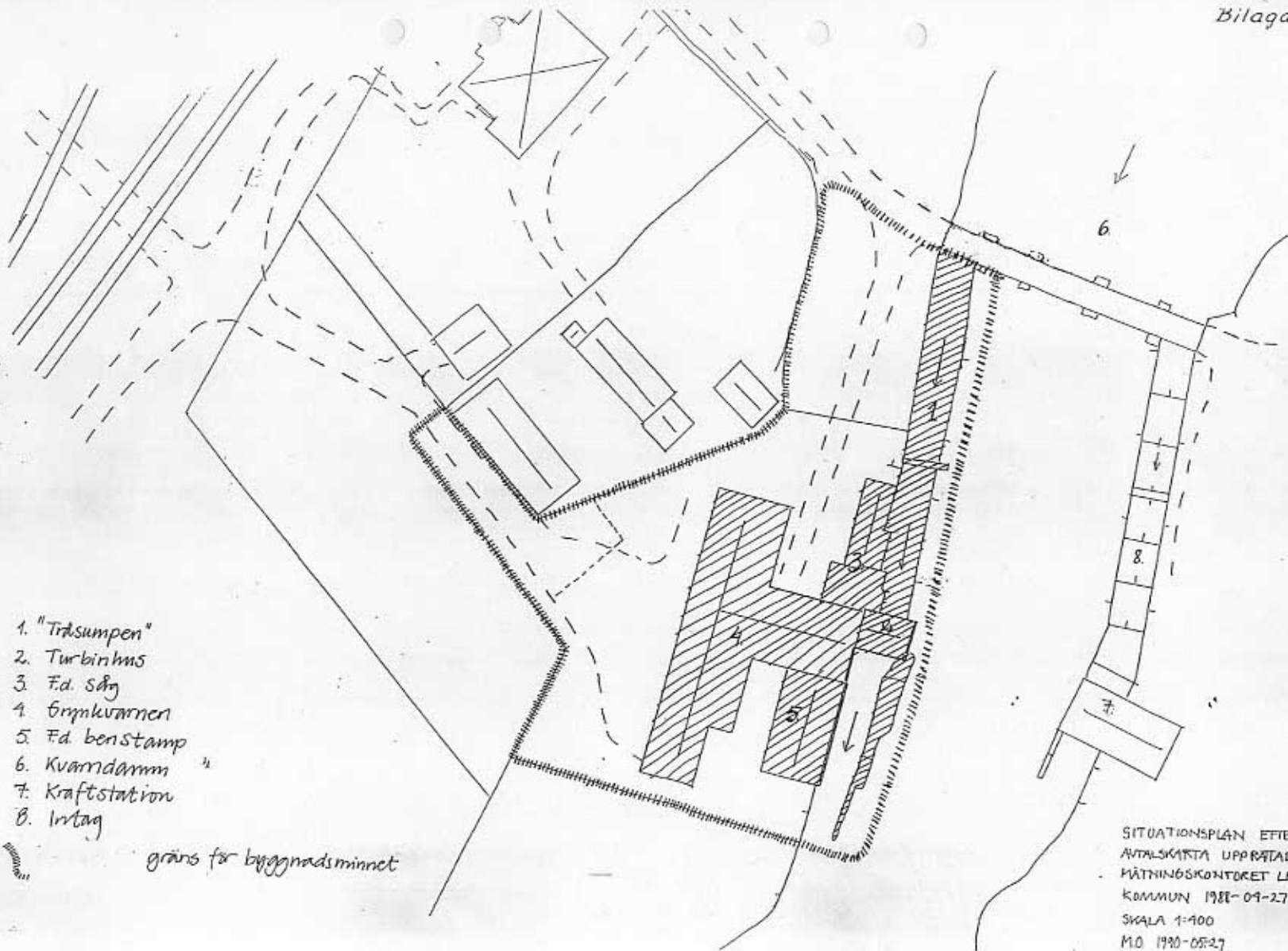
- Hissanordning för säckar
- Axlar med remmar och remskivor
- Tre triörer försedda med plåtar och såll
- Remdriven fläkt
- Säckvåg
- Spetsmaskin ("klipper" av topparna på havrekärnor)
- Remdriven elevator med skopor och "skruv"

I sambyggd husdel finns en vedeldad ångpanna. Pannan är ur funktion - rostskador.

Dessutom remdelar och verktyg.

Detta är ett utdrag ur läns museets beskrivning
1990-06-13

HUR MAN ÖVERKLAGAR HOS KAMMARRÄTTEN

Om Ni är missnöjd med länsstyrelsens beslut kan Ni överklaga detta hos kammarrätten i Göteborg. Det gör Ni genom att i ett brev till kammarrätten

- tala om vilket beslut Ni överklagar, t ex genom att ange ärendets nummer
- redogöra för dels varför Ni menar att länsstyrelsens beslut är felaktigt, dels hur Ni anser att beslutet skall ändras

Ni undertecknar brevet, förtydligar namnteckningen och uppger personnummer, postadress och telefonnummer.

Om Ni har handlingar eller annat som Ni anser stöder Er ståndpunkt, så bör Ni skicka med det.

Ni kan givetvis anlita ombud att sköta överklagandet åt Er.

OBS!

1. Brevet skall lämnas/skickas till länsstyrelsen.

Länsstyrelsens adress är

Länsstyrelsen i Älvsborgs län
462 82 VÄNERSBORG

2. Länsstyrelsen måste ha fått Ert brev inom tre veckor från den dag Ni fick del av beslutet, annars kan Ert överklagande inte tas upp.

Behöver Ni veta mer om hur Ni skall gå till väga, så ring eller skriv till länsstyrelsen (tfn 0521-70 000).